

EYÜP KENTSEL TARİHİNDE OSMANLI ÖNCESİ DÖNEM

YRD. DOÇ. DR. NURAY ÖZASLAN

1964 yılında İstanbul'da doğdu. 1982 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde mimarlık öğrenimine başladı. 1987 yılında Yüksek Mimar olarak mezuniyet. 1988 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın adaylarını sınavla belirlediği, master ve doktora öğrenimi için Yurtdışı Öğrenim Bursu ile Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve İngiltere'de İngilizce eğitimi. 1990 yılında İngiltere, Londra Üniversitesi, University College London, Bartlett School of Architecture and Planning'de master öğrenimi. Aynı üniversiteden 'MSc in Architecture' (Master) derecesi ile mezuniyet. 1991 yılında York Üniversitesi, Institute of Advanced Architectural Studies'de doktora öğrenimine başlangıç. 1995 aynı üniversiteden Dphil (Doktora) derecesi ile mezuniyet. 1996 yılında Mimarlık Tarihi Anabilimdalı Başkanı.

GİRİŞ

Kent yalnızca kurumsal, ekonomik veya politik bir olgu değil aynı zamanda tarihsel gelişim süreci içinde oluşan, her hali yeni bir başlangıç olarak kendi son haline ulaşmaya çalışan bir mimari fenomendir. Bu büyüme geniş anlamda toplumun sosyal-ekonomik, kültürel koşul ve bağlamının bir sonucu olarak bazı ilkelere göre gerçekleşir. Bu bağlamın önerdiği mekansal oluşum kentin hem coğrafi hem de tarihsel olarak bulunduğu 'yer'in bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bunun maddi bir yapı biçiminde ortaya çıkması ise onu üreten toplumun mimari kültürü aracılığı ile gerçekleşir. Dolayısıyla her kent genel bir modele indirgenemeyecek, özel bir mimarlık ve kentsel tarihe sahiptir. Her kentin geleceğini belirleyecek olan müdahale yada öneriler o kentin özgün mekansal biçimlenme geçmişini göz önüne almalıdır. Geçmişe karşı takınılan modern tavır pek çok tarihsel kentte ikiliğe yol açmış ve kentin bütünlüğünü yitirmesi ile sonuçlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde abartılı sonuçları ile kentlerin modernleşme süreci yalnızca hava kirliliği yada trafik gibi sonuçlara değil ayrıca kentin mimarisinin ve mekansal niteliğinin yozlaşmasına ve giderekte yitirilmesine yol açmıştır. Modern bir sorun olarak karşımıza çıkan tarihsel kentlerin geleceği konusunda koruma veya yenileme gibi tüm müdahalelerden önce kentin tarihsel ve mekansal analizi gerekli ilk adımdır.

İstanbul tarihsel önemi, muhteşem mimari değerleri ve günümüzdeki korutucu problemleri ile çağdaş çelişkinin apaçık bir örneğidir. Ancak bizim odak noktamız İstanbul'un hem içinde hem dışında konumuyla, çoğunluğunu Osmanlı döneminden kalma kamusal binaların oluşturduğu çekirdeği ile kentsel imgesini her şeye rağmen günümüze kadar koruyabilmiş olan Eyüp Sultan'dır. Eyüp'ün geleceğini belirleyecek müdahalelerin mimari dili işte bu her

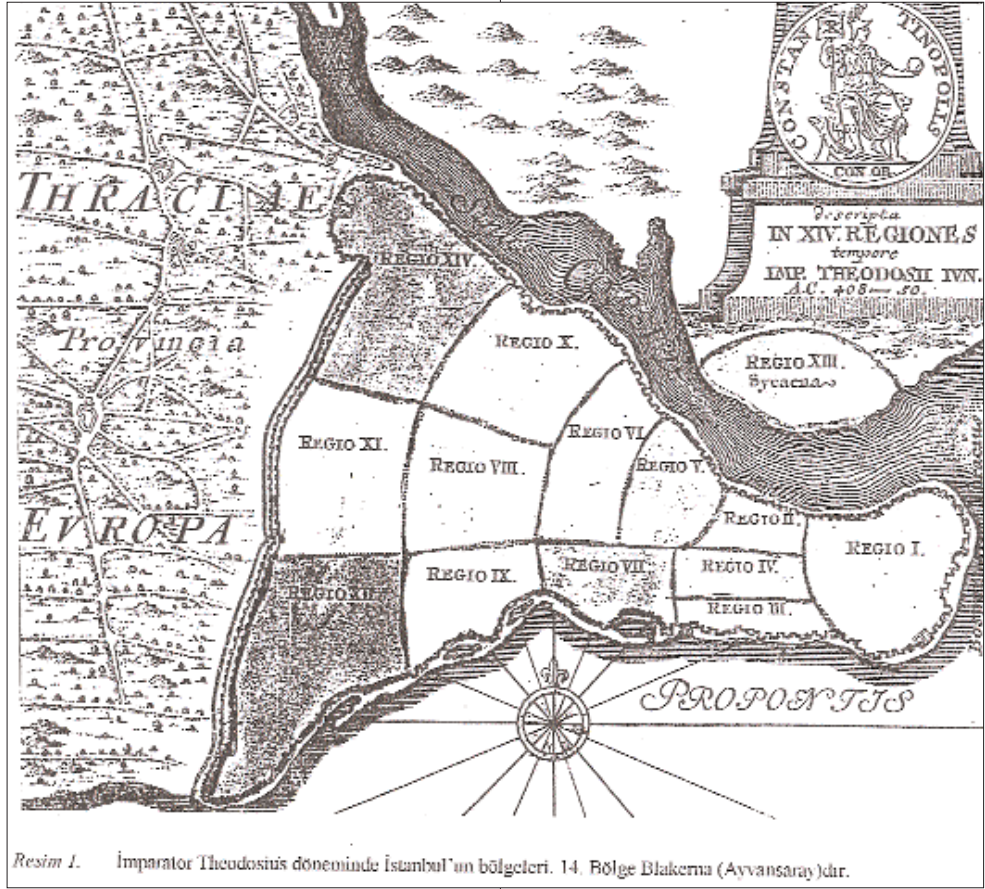
şeye rağmen varlığını koruyabilmiş imgenin ve bu imgeyi sağlayan mimari öğelerin tarihsel ve mimari analizinden çıkacak sonuçlara uymalıdır. Böylece kentlerin mimari ve mekansal geleceğinde en önemli belirleyenlerden biri kentin kendi mimarisi olacaktır. Bunun içinde ilk aşama Eyüp'ün çok da aydınlanmamış kentsel tarihinin incelenmesidir. Eyüp'ün birazda İstanbul'un sur dışında olması nedeniyle kentsel tarihi ile ilgili kaynaklar ve araştırmalar kısıtlıdır. Bu bildiri kapsamında eldeki kaynakların değerlendirilmesi ile hakkında en az ve genellikle eksik yada yanlış bilgi sahibi olduğumuz Bizans dönemi (Arseven 1989, Haskan 1993) aydınlatılmaya çalışılacaktır.

OSMANLI ÖNCESİNDE EYÜP

Şehrin uygun topoğrafik yapı, iklim, suya ulaşım kolaylığı ve verimli topraklar gibi olumlu çevresel koşullara sahip olması yaşanabilir bir fiziksel ortam sağlar ki bu tarih öncesi dönemden beri insanların yerleşmesi ve yaşamasını mümkün kılar (Özdoğan 1992). Kağıthane ve Alibey derelerinin birleştiği yerde sınırlı sayıda yapılmış olan arkeolojik kazılar M.Ö. 2. Yüzyıldan kalan bazı yapılara işaret eder. Bizanslı Dionisios bu derelerin birleştiği yerde yapılmış Semestra Sunağı çevresinde bir yerleşmeden söz eder (Eyice 1975: 263) 1544'den 1550'ye kadar kentte bulunan Gilles (1988: 194) Bizanslı Dionisios'u referans göstererek, Haliç'in eski çağlarda temiz suları, yeşil tepeleri ve koyuları ile güzel bir yer olduğunu belirtir. Deniz ve rüzgarın şiddetine karşı korunaklı doğal bir limandır .

Bölgenin Bizans dönemine ait (M.Ö. 4. YY.-1453) açık bir tasvirini elde etmek ise oldukça güçtür. Burada ulaşılabilen tarihsel veriler ışığında bölgenin Osmanlı yerleşiminden önceki halini anlamaya çalışacağız. İlk olarak, Eyüp ile ilişkilendirilen diğer yerler in-

Resim 1: C. Weigel'in 1720 tarihli planında İstanbul'un İmparator II. Theodosius Dönemindeki (408- 450) bölgeleri. 14. Bölge Blakerna (Ayvansaray) dir. Kayra, C. 1990. İstanbul: Mekanlar ve Zamanlar. İstanbul. Ak Yayınları. Harita 2, Sayfa 19.

Resim 1. İmparator Theodosius döneminde İstanbul'un bölgeleri. 14. Bölge Blakerna (Ayvansaray) dir.

celenmelidir. Bunlar: Eyüp'e fiziksel yakınlığı nedeniyle Blakerna ve yeri Eyüp'le karıştırılan St. Mamas'dır. Suriçi İstanbul'unun kuzeyinde ve Haliç kıyısında yer alan Blakerna'nın (bugünkü Ayvansaray) kuruluş tarihi tam olarak bilinmiyor. Kuruluşu hakkında bazı önemli bilgiler Stratos'un(1968: 393) anlatılarında vardır. Marcian ve Pulcheria (M.S. 450-53) Blakerna'daki Azize Meryem kilisesinin yakınında bir ev inşa ettirirler. Daha sonra buna bir saray eklenir. Van Millingen (1899: 129-130) bu bölgenin diğer imparatorlar tarafından yapılan binalarla genişlediğini ve özellikle 12. Yüzyıldan 15. yüzyıla kadar Bizans imparatorlarının sürekli ve birincil ikametgahı olduğunu bildirir. Sarayın önemi daha çok buradaki kutsal Theotkos türbesinden gelir. Prokopios'un bildirdiğine göre burada ayrıca Priskos ve Nikolos adlarına adanan anıtsal bir kilise daha vardır(Procopius 1940). Eyice (1975: 266) Haliç köprü-

sü inşası sırasında bulunan bazı arkeolojik kalıntıların bu kiliseye ait olduğunu iddia eder.

4. Yüzyılda imparator Konstantine kentin yönetimini 14 bölgeye ayırdığında, bunlardan biride Blakerna'dır (Res.1). Bizanslı tarihçi Notitia (Mango 1986:1) 14. Bölgenin, 6. tepede, kendi surları ile çevrili, şehirden biraz uzak, tepelik bir alanda ve denize yakın bir konumda olup kendisinin küçük bir kente benzediğini söyler. Prokopios kentin surlarının dışında yer alan Blakerna'da, surların önünde Büyük Justinian'ın Azize Meryem kilisesi yaptırdığını bildirir (Gilles 1988: 185). Bahsi geçen ilk kaynak bölgenin eski zamanlardan kalan ve surlarla çevrili bir alan olduğuna işaret ederken diğeri bu adın daha geniş bir alan için geçerli olduğuna işaret eder. Van Millingen, M.S. 626'da Avarlar'ın kenti kuşatması sırasında kentin dışında ve çevresindeki banliyölere yönelik yıkıcı saldırıları sı-

rasında surların dışında olduğu bildirilen Azize Meryem, Aziz Kosmas ve Damian ile Aziz Nikolas adlarına adanmış kiliselerde saldırıldığından ancak Blakerna'nın surları içinde yer alan binalara örneğin saray'a yöneltilmiş bir saldırıdan söz etmemektedir. Van Millingen (1899: 120-21) bu veriler ışığında 6. tepenin zaten surlarla çevrili olduğu için İmparator Theodosius II'un kentin sınırlarını genişletmek için inşa ettiği bugün halen yerinde olan surları bu surlarla birleştirdiğini iddia eder. Notitia daha 5. Yüzyılda Blakherna'nın tercih edilen bir dinlenme yeri olduğunu söyler. Blakherna'daki sarayın önündeki surlar Manuel Komnenos (1143-80) tarafından yeniden yaptırılmıştı. 13. Yüzyılda 14. bölgenin örneğin Sykae (Galata) ile kıyaslandığında 431 lüks konut, iki eğlence yeri, iki büyük portiko ve beş adet hamam ile çok daha gelişmiş olduğunu anlıyoruz (Mango 1986:5)

Ancak Blakerna içinde Eyüp'ünde (Kosmodion) olduğu daha geniş bir alana işaret ediyor olabilir. Örneğin tarihçi Pashale (Chronicon Pashale 1989: 165) Konstantinopolis'in M.S. 626-27 da Avarlar tarafından kuşatılması sırasında Blakerna'da ve sur dışında olduğu belirtilen Aziz Kosmas ve Damian kilisesine girdiğini ve yakıp yağmaladıklarını bildirir. Dolayısıyla Blakerna'nın bugünkü Ayvansaray'ı ve Eyüp'ü kapsayarak 14. bölgeyi oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ancak bütün bu varsayımlar bu alanın tarihsel topografyasını açıklayacak ayrıntılı veriler ve arkeolojik kazılar ışığında araştırılmaya devam edilmelidir.

Eyüp'ün bulunduğu alan ayrıca Blakerna ve Aziz Kosmas ve Damian'ın kiliselerinde içinde olduğu ileri sürülen St Mamas banliyösü ve manastırı ile ilişkilendirilir (Van Millingen 1899: 89-90). Ancak St. Mamas'ın aynı zamanda bugünkü Beşiktaş'ta olduğu iddia edilir (Vasiliev 1946). Bu iki çeliş-

kili ifadenin aydınlatılması zorunludur. İçinde bir saray, bir kilise, ve bir imparatorluk hipodromu bulunan St. Mamas'ın yeri Yunan kaynaklarında açık değildir. Yeri diğer başka yerler ile ilişkili olarak anılmıştır, Blachernae, Propontis, Euxine gibi. Ancak S. J. Pargoire'nin detaylı çalışması onun yerini netleştirir: Buna göre St. Mamas banliyösü boğazın Avrupa yakasında ve bugünkü Beşiktaş'tadır. Bu iddayı destekleyen başka kaynaklarda vardır. Bunlardan biri 10. Yüzyılın başında Bizans imparatorluğu ile Ruslar arasında imzalanan bir anlaşmadır. Buna göre, Konstantinopolis'e ticaret için gelen Ruslar vergiden muaf tutulacaklar ve St. Mamas'da ikamet edebileceklerdir (Toynbee 1973: 62). Vasiliev (1946: 233) bu bilgiyi destekler ve Rus tüccarların ve gezginlerin konakladıkları yer olan St. Mamas'ın Üsküdar'ın karşısında bugünkü Beşiktaş'ta olduğunu ifade eder. Görülebilir ki Rus tüccarlar Boğazın kıyılarında Haliç'in kıyılarından çok daha uygun bir biçimde konaklayabileceklerdir. Bu Ruslar için uygun olduğu kadar Bizans imparatorluğu içinde daha güvenli ve uygun olacaktır. Bütün bunlar St. Mamas'ın Eyüp'te değil Beşiktaş'ta olduğunu göstermektedir.

Bundan sonraki araştırma Eyüp'ün Osmanlı öncesi döneminin incelenmesi olmalıdır. En erken bilgiler Theodosius II'un arkadaşı Paulinus tarafından Aziz Kosmas ve Damian adlarına yaptırılmış bir kilisenin varlığına işaret eder (Van Millingen 1899: 170). Bu şifa veren hekim azizlere atfedilen mucizeler 6. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar uzun bir süreyi kapsar. Manastır büyük olasılıkla 5. Yüzyılın ikinci yarısında yapıldı ve daha 6. Yüzyılda yurt ve hamamı olan popüler bir şifa arama yeri oldu (Mango 1986). Modern terimle bunlar tıbbi misyonerlerdir. Azizlerin türbesini içeren manastır kent sınırları içindedir, tüm zamanını orada geçiren rahipler ve

Resim 2: (Ayvansaray) ve Kosmodion (Eyüp) 'un arkeolojik ve topoğrafik haritası. Archaeologic and Topographic Map of Istanbul during the Medieval Age. 1936. İstanbul. Emel Basımevi.

Resim 2. Blakerna (Ayvansaray) ve Kosmodion (Eyüp) 'un topoğrafik haritası.

yardımcıları tarafından yönetilir. İyileştirme umudu vadeden bu kutsal yer çok uzaklardan ziyaretçileri ve hacıları çekecek kadar ünlü ve önemlidir (Seiber 1977: 5). Bizans'a özgü olan kent azizlerinin buldukları kenti koruyan ve gözetken bir işlevleri olup kentsel yaşamın sürekliliği için varlıkları gerekli birer odak noktasıdır. Bu nedenle de kaderleri buldukları kent ile iç içedir. 626'daki Avar kuşatması sırasında yıkılan manastır 10. Yüzyılda Michael IV (1034-41) tarafından çeşitli eklemelerle daha geniş bir biçimde ve binayı bir duvarla çevreyerek yeniden inşa edil-

miş ve 15. Yüzyıla kadar tümü değilse de bazı bölümleri varlığını sürdürebilmiştir (Mango 1986).

Aziz Kosmas ve Damian manastırının yeri tarihi kaynaklarda açık değildir. Yeri hakkındaki en erken yegane kaynak Büyük Justinian'ın 6. Yüzyılda kent valisi olan Prokopius'un (1940: 63) tarifidir. Buna göre koyun uzak köşesinde, dik bir tepenin üzerinde eski zamanların iki Azizi Kosmas ve Damian'a adanmış bir kutsal yer vardır. İmparator çok hasta iken bu azizlerin mucizevi yardımı ile hayata döner ve minnettarlığının karşılığı olarak böyle güç-

lü azizlerin anısına yakışmadığını düşündüğü önceki binayı değiştirir. Kili-seyi güzelleştirir ve genişletir. Böylece insanlar hasta ve umutsuz olduklarında kayıklarına biner ve tek umuda doğru kürek çekerlerdi. Kıyıya ayak bastıklarında "...hemen karşılarında akropolisin üzerindeymiş gibi yer alan kutsal yeri görürler" (Procopious 1940: 63). Bu ifadeden anlaşılacağı gibi manastır akropolisin izlenimi verecek dik bir tepededir. Bu tarif bizi Manastırın bugünkü Eyüp caminin hemen arkasında yer alan dik yamacın üzerinde olduğunu düşünmemizi sağlar (Res.2).

Diğer kaynaklarda incelendiğinde bu kutsal yerin Eyüp'teki en önemli yapı olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Fakat yaklaşık yeri konusunda elimizde yeterli olmasa da bilgi olmasına rağmen boyutları, biçimi yada tam yeri konusunda bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Aziz Kosmas ve Damian'ın manastırı ile ilgili ilk bilgilerden biri unutulmaz Avar kuşatması (626) sırasındadır. 7. Yüzyıldan tarihçi Paschale kuşatma sırasında Avarların Silivri ve Terkos arasındaki Uzun Duvar'ı aşip hücum ettiği kentin dışında, Altın Kapıya kadar olan alanda buldukları her şeyi ve herkesi yağmaladıklarını ifade eder. Bu arada surların dışında, Blakherna'daki Aziz Kosmas ve Damian Kilisesi ile Aziz Nikolas kilisesini de yakıp yağmalarlar.(Chronicon Paschale 1989: 165-180). Manastır hakkında bir diğer önemli bilgi Konstantinople'nin 813'de Krum komutasındaki Bulgar işgali sırasında verilir. Tarihçi Theophanes (1883: 503) İmparator Leo V (813-820)'nun Krum ile Haliç kıyısındaki Blakerna yakınlarında, surların dışında başbaşa buluşmayı önerdiğini bildirir. Buluşma sırasında Bizanslı delege Krum'un yüzüne vurur. Bunun üzerine Krum surların dışında, Hebdomon'dan (Bakırköy) Pera'ya (Beyoğlu) oradan da Boğaz'ın uzak kıyılarına kadar olan her şeyi; sarayları, kiliseleri, evleri, insanları

ve hayvan sürülerini sistematik bir biçimde yakıp yıkar (Jenkins 1966: 131). Yine kentliler üzerinde derin bir etki bırakan 860'daki Rus kuşatması sırasında kent sarılır ve askerler kara surları boyunca yayılırlar. Ruslar da Konstantinopolis'in çevresi ve savunmasız banliyölerine yerleşim, insan, sürü, yaşlı, çocuk diye ayırmadan acımasız saldırılar düzenlerler. (Vasiliev 1946: 132).

Çok açıktır ki Konstantinople tarih boyunca çeşitli ulusların ele geçirmeyi amaçladıkları bir kent olmuş dolayısıyla kentin ve civarının savunması her zaman önemli olmuştur. Bu yüzden İmparator Anastasius I (491 –518) başkentini güvenliğini arttırmak ve büyük olasılıkla da sık aralıklarla gerçekleşen saldırı ve kuşatmalara karşı çevredeki banliyöleri korumak için uzun bir savunma duvarı yaptırır. Bu duvar Marmara Denizi ile Karadeniz arasında yarımada'nın boyunun en geniş yerlerinden geçer (Silivri ve Terkos arasında) (Toynbee 1973: 217). Ancak surlar savunma için asker sağlanması ve duvarların bakımı gibi sorunlar nedeniyle amacına hizmet edemez. Dolayısıyla Avarların 626 daki saldırısı sırasında yüklenilmiş ve girilmiştir bile (Chronicon Paschale 1989: 165). Sonuç olarak, Konstantinople'nin banliyölerinin korunmasında başarısız kalındığı ve bunların dolayısıyla yıkım ve yağmaya açık hale geldiği söylenebilir. Bu durum çok büyük bir olasılıkla Eyüp bölgesinde varolabilecek bir yerleşim yada bina içinde aynıdır. Öte yandan, bazı tarihsel veriler Eyüp'ün bulunduğu topografyanın kamp yapmaya elverişli oluşu, kent duvarlarının hemen yakınında ve içinde kale gibi bir bina ki bu büyük olasılıkla Aziz Kosmas ve Damian manastırındır, olması nedenleriyle saldırganlar için uygun bir kamp alanı sağladığını gösteriyor. Örneğin, tarihçi Paschale bu manastırın Avarların 626 kuşatması sırasında ilk önce alındığını ve üs olarak

kullanıldığını daha sonra yakıldığını bildiriyor (Chronicon Paschale 1989). 822'deki sivil savaş sırasında (Van Millingen 1899: 170) ve 1097'de Birinci Haçlı Seferleri sırasında (Villehardouin 1938: 165) üs olarak kullanıldığını biliyoruz. Van Millingen (1899:171) Haçlıların Kosmodion'un tepelerinde ve düzlüklerinde, 1097 de kamp yaptığını bu sırada bir gurup Haçlı askerin esir düşen komutanlarını kurtarmak için kamptan çıkıp ve Blakerna'nın kapılarını ateşe verdiklerini bildirir.

Manastır hakkında yeri ile ilgili diğer önemli bilgi 1204'deki Dördüncü Haçlı Seferleri sırasındadır. Villehardouin (1938: 165) haçlıların Kağıthane deresinin üzerindeki köprüden geçip 1097'deki Haçlı Kuşatmasında Bohemond tarafından kullanılan ve sonra Bohemond Şatosu yada Kalesi diye isimlendirilen bir yapıda kamp kurduklarını bildirir. Bu yapının ve yerinin tarifi Kosmas ve Damian manastırının yerinin tarifi ile çakışır. Ayrıca kampın yerinin tarifi söz konusu yerin bugünkü topografik tanımını ile de örtüşür. Buna göre Haçlılar kuzey doğuda denizle çevrili (Haliç) ve güney batıda ise güneyde kentin surlarına dayanan düz bir alan ile çevrili bir tepede kamp kurmuşlardır (Villehardouin 1938: 165). Bu tarife göre kampın konumlandığı yer büyük olasılıkla bugünkü Eyüp caminin hemen arkasında yükselen tepedir. Haçlıların liderlerinden biri olan Odon de Denil'in bu tepenin üzerinden kente ve limana hakim denize, yeşilliklere ve kente bakan, kentlilere keyif veren muhteşem bir görünüm olduğunu bildirir (Bradford 1967: 82). Bugünkü Piyer Loti kahvesinin yerinden seyyahların izlenimlerinden öğrendiğimiz kadarıyla Osmanlı döneminde de muhteşem bir silüet olduğunu aynı görünümün benzer ihtişamı ile olmasa da günümüzde de var olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak İmparator Adronicus II Paleologus (1284-1328) önce askeri yardım sağlamak amacıyla 1303'de Konstantinopolis'e davet ettiği sonrada birbirlerine düşman oldukları Katalanlar'ın yağma ve saldırılarını önleyebilmek için Silivri ve kara surları arasındaki bölgenin boşaltılmasını, ekinlerin tahrip edilmesini emreder. Bunun sonucu olarak kentin çevresindeki banliyölerde yaşayanlar başkente akın eder ve banliyöler neredeyse tamamen boşalır (Nicol 1972: 14-41). Tarihçi Pachymeres bu sırada İmparatorun Katalanlar tarafından kullanılma ihtimalini düşünerek kalenin (veya manastır) yıkılmasını emrettiğini bildirir (Van Millingen 1899: 170). Bu bilgi bize surların dışında imparatorluğun düşmanları tarafından üs olarak kullanılabilir bir binanın 13.yüzyılın sonuna kadar varlığını işaret eder. Ancak binanın azizlerin altın kaplı büstlerinin ve diğer kutsal eşyalarının saklanıp ziyarete sunulabileceği bazı bölümleri kalmış yada sonradan onarılmış olmalı ki bunlar 14. Yüzyılda Rus hacılar tarafından ziyaret edildi (Majeska 1984). Rus hacılardan biri olan Stephan Novgorod manastırı 1348 veya 1349 da ziyaret eder ve "...şehrin dışına, denize yakın bir alanda, Aziz Kosmas ve Damian onuruna yapılmış geniş bir manastıra gittik. Büyük bir sanatla yapılmış olan altın kaplı büstlerini öptük" diye bildirir (Majeska 1984: 44). 1391-1397 arasında Konstantinopolis'i ziyaret eden hacı Alexander the Clerk ve bir Rus anonim gezgini de Blakerna'daki manastıra işaret eder ve azizlerin altınla kaplı büstleri ve diğer kutsal emanetlerinin Kosmodion'daki manastırlarında düzenli olarak sergilendiğini söyler (Majeska 1984: 332). Manastırın yeri ile ilgili en son bilgi 1470 de kente bulunduğu sırada ki izlenimlerini aktaran Giovan Maria Angiolello'dan gelir (Yerasimos 1988). Angiolello aynı yerde bir yapının değil

ama bir kulenin varlığından söz eder ki bu büyük olasılıkla manastırın bir kalıntısıdır.

Bugünkü Eyüp külliyesinin yerinde Osmanlı döneminden önce bir yapının varlığından söz eden belgeler genellikle Ebu Eyüp Ensari'nin kuşatma sırasında şehit düşmesi ile ilgili bilgi veren Arap kaynakları ve yine Angiollollo'dur. Ebu Eyyub Ensari hikayesinden ilk olarak İbn Sa'd (öl. 845)'dir. Ancak Ebu Eyyub'un Konstantiniye surlarının dibinde gömüldüğünü ilk yazan İbn Kutayba (öl. 885) bazı rivayetlere göre Arap ordularının kumandanı Yezid'in Ebu Eyyub'un gömülü olduğu yeri gizlemek için üzerinden atlıları geçirdiğini ancak bunu fark eden Bizans imparatorunun mezarı açmakla tehdit etmesi üzerine Yezid'in buna çok sert tepki verdiğini ifade eder. Bu tehditten korkan Bizanslılar Ebu Eyyub'un mezarına saygı gösterdi ve onu kutsal bir yer yaptılar (Yerasimos 1993). Aynı hikayeyi al-Mağdisi (öl.967), Harawi (öl. 1180) (1953), Kazvini (öl.1283), İbn Haccar (öl.1449) tekrarlarlar. Bu hikaye ilk biçimi 1480'lerde oluşan Konstantiniye efsanesinde Eyyub Ensari nin mezarı üzerinde bir nur yükseldiği bunu gören imparator Konstantin'in üzerine bir kubbe yaptırıp ziyaretgah haline getirdiği buradan çıkan şifalı suyun yani ayazmanın her derde deva olduğu ifade edilir (Yerasimos 1993). Bundan başka Angiollollo 1470'de Eyüp'ü tarif ederken limanın başında, kara yanında kubbeli, küçük, kadim bir kilisenin var olduğunu burada Türklerin Hz. Eyüb'ün vücudunu muhafaza ettiklerini ve Sultanın bu yerin kutsallığı nedeniyle güzel bir tapınak yaptırıp kiliseyi de onun içine almış olduğunu ifade eder. Ancak bu ifadeler çeşitli soru işaretleri bırakmaktadır. Örneğin 14. Yüzyılda şehri ziyaret eden seyyahların özellikle İbn Battuta'nın (1962) bir Müslüman olarak böyle bir mezar ala-

nını ziyaret etmemesi hatta hiç söz etmemesi şaşırtıcıdır. Yine Angiollollo'nun 1470 lerde tasvir ettiği ve kubbeli bir kilisenin külliye içine dahil edildiğine dair söylediklerinin, Eyüp Külliyesi o tarihte çoktan inşa edilmiş olduğuna göre ve 1480'lerde belli ki Arap kaynaklardan etkilenerek efsanelenen böyle önemli bir hikayenin, fetih ve hemen sonrasındaki gelişmelerden bizi haberdar eden Tursun Bey, Aşıkpaşaoğlu ve Kritovoulus'un tarihlerinde yer almaması dikkat çekicidir.

SONUÇ

Sonuç olarak bu tarihsel bulgular üç önemli noktaya işaret eder. İlk olarak, bugünkü Eyüp'ün yerinde herhangi bir özellikli ve kalıcı yerleşmenin yada bir gurup binanın olduğuna dair kuvvetli bir işaret yoktur. İkinci olarak kente yöneltilen çok sık saldırı ve kuşatmalarda surların dışındaki yerleşmeler saldırganların ilk hedefidir. Üçüncü olarak tarihsel kaynaklarda bu bölgede varlığından söz edilen yegane bina Aziz Kosmas ve Damian manastırındır. Procopius ve Villehourduin'in ifadelerine göre bu manastır Eyüp caminin hemen arkasında yükselen dik tepenin üzerinde yer alır. Ancak yeterli tarihsel ve arkeolojik kanıtlar olmadığından yinede manastırın tam olarak konumlandığı yeri ve binanın biçimini anlamak oldukça güçtür. Ancak bugünkü Eyüp'ün bulunduğu yerde önemli bir yerleşmenin veya yapının savunma zorlukları nedeniyle olamayacağını söyleyebiliriz. Ayrıca Theodossius II'nin şehri batıya doğru genişletmek için surları yeniden inşa ettiğinde önemli olduğu anlaşılan Blakhernae' yıda surların içine katar. Fakat Eyüp bu bölgenin hemen yanında olmasına rağmen surların dışında bırakılır. Bunun nedenlerinden biri bu alanın Bizans imparatorluğu için yeterince önemli olmaması olabilir. Bu

bölgede bazı küçük binalar örneğin konutlar olabilir fakat bunlar bir süreklili ve kalıcı bir yerleşim alanı oluşturamamış olmalıdır. Hatta olsa bile Osmanlıların şehri fethedişlerine kadar sıklıkla yapılan saldırı ve kuşatma-

lar nedeniyle varlığını sürdürmüş olması mümkün gözüküyor. Dolayısıyla Eyüp'teki ilk önemli yapı Osmanlılar tarafından Eyüp Ensari adına yapılan türbe, cami ve imareten oluşan külliye olmalıdır .

NOTLAR

1) Eyice'nin (1975: 263-66) bildirdiğine göre Eyüp'ün yakınlarda zaman zaman denizin ve rüzgarın şiddetine maruz kalan Camara olarak adlandırılan tepelik bir yer vardı. Bunun üzerinde Thalassa yer alır ki burası Ceatine Koy'unun sınırları olup buradan iki dere Haliç'e kavuşur. Bu bölgeden sonra Alibey (Barybyzes) ve Kağıthane (Cydaris) derelerinin çamurlu sularını bıraktıkları bataklık bir alan vardır. İki derenin kesiştiği noktada yer alan tepede Semestra'ya adanan bir sunak vardı.

2) Bazı kuşatmalar şunlardır: Slavlar ve Avarların birlikte gerçekleştirdikleri 626 kuşatması, 674-78'deki ilk Arap kuşatması, 717-8'deki ikinci Arap kuşatması, 896-97'de ve daha sonra 913 ve

924'de Symeon Han komutasındaki Bulgar Kuşatması, 934, 943 ve 961'de Macar saldırıları, 860, 907, 941'deki Rus saldırıları, 1097'deki Birinci Haçlı kuşatması, 1204'de Dördüncü Haçlı kuşatması ve kentin düşüşü, 1394'de Yıldırım Beyazıt komutasında Osmanlı Kuşatması ve 1453'de Fatih Sultan Mehmed komutasında ikinci Osmanlı kuşatması ve fetih.

3) Bu bildiri esas olarak yazarın İngiltere, York Üniversitesi Advanced Architectural Studies'de 1995 yılında tamamladığı doktora tezindeki (Ozaslan, N. 1995. *Historic Urban Fabric: Source of Inspiration for Contemporary City Form*) araştırma kaynaklarından yararlanılarak yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Al-Harawi, H.B. 1953. *Guide des Lieux de Pelerinage (611/1215)* (Kitab al- Isarat ila Ma'rifati'z - Ziyarat). Damas: Institute Francais de Damas.

Arseven, C.E. 1989. *Eski İstanbul. D. Yelkenci (ed.)*. İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı. İstanbul Kütüphanesi Yayınları.

Bradford, E. 1967. *The Great Betrayal-Constantinople 1204*. London: Hodder & Stoughton.

Chronicon Paschale. 1989. *Chronicon Paschale, 284 - 628 A.D.* Çev. M. & M. Whitby. Liverpool: Liverpool University Press.

Eyice, S. 1975. *Tarihde Haliç. Haliç Sempozyumu, 10-11 Aralık 1975, 263-287*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği Fakültesi.

Gilles, P. 1988. *The Antiquities of Constantinople*. Çev. J. Ball. R.G. Musto (ed). New York: Italica Press.

Haskan, M. N. 1993. *Eyüp Tarihi, 1. Cilt*. İstanbul: Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı.

Ibn Battuta. 1962. *The Travels of Ibn Battuta, AD. 1325-1354*. H.A.R. Gibb, 2. Cilt Hakluyt Society. Cambridge: Cambridge University Press.

Janin, R. 1953. *La Geographie Ecclesiastique de*

L'empire Byzantin - tome 3, Les Eglises et les Monasteres. Paris: L'institut Francais d'etudes Byzantines.

Kuban, D. 1988. *İstanbul'un Batılılaşması ya da Batılılığı*. *Tarih ve Toplum* 59, 28-32.

Kuban, D. 1993. *Koloni Şebriinden İmparatorluk Başkentine*. İstanbul 4, 10-24.

Magdalino, P. 1993. *The Empire of Manuel Komnenos 1143 - 1180*. Cambridge: Cambridge University Press.

Majeska, G.P. 1984. *Russian Travellers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Mango, C. 1986. *The Fourteenth Region of Constantinople. Studies on Constantinople, 1-5*. Hampshire, Great Britain: Variorum.

Mc Neal, E.H. 1962. *The Fourth Crusade. The Later Crusaders 1189-1311*. R.L. Wolf & H. W. Hazard (ed.), 1.ve 2. Cilt. Philadelphia: University of Pennsylvania.

Muller-Weiner, W. 1977. *Bildlexikon zur Topog-*

- raphie Istanbul. Tubingen: Verlag Ernst Wasmuth.
- Necipoglu, N. 1991. Yıldırım Bayezid'in Kuşatması Sırasında Bizans Başkenti - Konstantinopolis'de Gündelik Yaşam. *Istanbul* 2, 103-107.
- Nicol, D. M. 1972. *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*. London: Rupert Hart-Davis.
- Ozdogan, M. 1992. *Tarihöncesi Dönemde İstanbul. Semavi Eyice Armağanı - İstanbul Yazıları*, 39-54. İstanbul: T.T.O.K.
- Procopius. 1940. *Buildings*, 7. Cilt. Çev. H.B. Dewing. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Queller, D.E. 1977. *The Fourth Crusade-the Conquest of Constantinople*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Runciman, S. 1989. *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Runciman, S. 1929. *The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign - A Study of Tenth Century Byzantium*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seiber, J. 1977. *The Urban Saint in Early Byzantine Social History*. *British Archeological Reports, Supplementary Series* 37. Oxford.
- Strabon. 1987. *Cografya*. Çev. A. Pekman. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Stratos, A.N. 1968. *Byzantium in the 7th Century*, 602-634, 1. Cilt. Çev. M. O. Grant. Amsterdam: Adolf M. Hakkert.
- Stratos, A.N. 1972. *Byzantium in the 7th Century*, 634-644, 2. Cilt. Çev. H.T. Hionides. Amsterdam: Adolf M. Hakkert.
- Stratos, A.N. 1975. *Byzantium in the 7th Century*, 642-668, 3. Cilt. Çev. H.T. Hionides. Amsterdam: Adolf M. Hakkert.
- Stratos, A.N. 1978. *Byzantium in the 7th Century*, 668-685, 4. Cilt. Çev. H.T. Hionides. Amsterdam: Adolf M. Hakkert.
- Tacizade Tugrayi Cafer Celebi. 1953. *Mabruse-i İstanbul Fetihnamesi*. S. Kayabogazi (ed). İstanbul: Gün Basımevi.
- Tafur, P. 1926. *Travels and Adventures, 1435-1439*. E.D. Ross & E. Power. London: Routledge & Sons Ltd.
- Talbot, A.M. 1993. *The Restoration of Constantinople Under Michael VIII*. Washington: Dumbarton Oaks Papers, 47.
- Toynbee, A. 1973. *Constantine Porphyrogenitus, and His World*. London, New York & Toronto: Oxford University Press.
- Treadgold, W. 1988. *The Byzantine Revival 780-842*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Tursun Bey. 1977. *Tarih - i Ebu'l - Feth*. A. M. Tulum (ed). İstanbul: Baba Matbaası
- Van Millingen, A. 1899. *Byzantine Constantinople - The Walls of the City and Adjoining Historical Sites*. London: John Murray.
- Van Millingen, A. 1906. *Constantinople*. London: A. & C. Black.
- Van Millingen, A. 1974. *Byzantine Churches in Constantinople*. London: Variorum Reprints.
- Vasiliev, A.A. 1946. *The Russian Attack on Constantinople in 860*. Cambridge, Mass.: The Medieval Academy of America.
- Vasiliev, A.A. 1964. *History of Byzantine Empire, 324-1453*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Vryonis, S. 1971. *Byzantium: Its Internal History and Relations with the Muslim World*. London: Variorum Reprints.
- Yerasimos, S. 1988. *Giovan Maria Angiolello ve İstanbul'un Fetihinden Sonraki İlk Tasviri*. *Tarih ve Toplum* 58, 34-41.
- Yerasimos, S. 1991. *Les Voyageurs dans L'empire Ottoman (XIV - XVI siecles)*. Ankara: Conseil Supreme D'Ataturk pour Culture, Language et Histoire Publications de la Societe Turque d'Histoire, Vol. 7, 117.
- Yerasimos, S. 1993. *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*. İstanbul: İletişim.
- 1982. *The Chronicle of Theophanes (A.D. 602-813)*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- 1986. *The Chronicle of John Malalas*. Translated by E. & M. Jeffreys, R. Scott, et all. Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies.
- 1986. *The History of Theophylact Simocatta*. Translated by M. & M. Whitby. Oxford, Clarendon Press.